

WSTĘP

Badania dotyczące środowisk naukowych, w tym intelektualistów i inteligencji galicyjskiej, mają już długą tradycję. Pomimo zaawansowania prac nad całymi grupami zawodowymi czy osiągnięciami poszczególnych uczonych wciąż jednak pozostaje wiele niezagospodarowanych pól naukowej eksploracji. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują filolodzy związani z dwoma galicyjskimi uczelniami – Uniwersytetem Jagiellońskim i Uniwersytetem Franciszkańskim we Lwowie. Warto przypomnieć, że w połowie XIX wieku, a więc po wprowadzeniu w życie reform ministra Leopolda von Thun und Hohenstein, języki (zwłaszcza klasyczne i niemiecki) znalazły się na ważnym miejscu w programach nauczania szkół średnich. Nie inaczej było po wprowadzeniu w Galicji autonomii, która wymogła zwiększenie statusu w życiu publicznym języków polskiego i ruskiego (ukraińskiego), nie naruszając równocześnie prymatu łaciny, niemieckiego i greki w programach nauczania. Nie ma się zatem co dziwić, że na wydziałach filozoficznych obu uniwersytetów filologie dynamicznie się rozwijały, a za postęp w badaniach nad poszczególnymi literaturami i językami odpowiadali uczeni prezentujący europejski poziom. Wspierał ich przy tym zespół docentów prywatnych oraz doświadczonych lektorów, bardzo poszerzając uniwersytecką ofertę dydaktyczną z zakresu języków nowożytnych i inicjując powstawanie nowych katedr filologicznych. Także w okresie II Rzeczypospolitej, mimo zmian politycznych i organizacyjnych (nowa ustawa z 1920 r.), udało się utrzymać tempo rozwoju nauk filologicznych.

Nauka na uczelniach krakowskiej i lwowskiej nie pozostawała bez wpływu na to, co działo się wówczas na świecie. Rozwój badań archeologicznych, popularność kultury antycznej, postulat uczenia obcych języków nowożytnych oraz badanie języków rodzimych w czasie wzrostu świadomości narodowej i rodzących się nacjonalizmów stymulowały zapotrzebowanie na specjalistów z coraz to nowych dziedzin zarówno językoznawstwa, jak i historii literatury. Wzrosło też znaczenie praktycznej nauki nowych języków, dotychczas nieuznawanych na uczelniach za ważne. Zwiększający się przepływ kadr i jego uwarunkowania, zwłaszcza pomiędzy uniwersytetami w krajach niemieckojęzycznych, dofinansowanie nauki niemieckiej, a także autorytet, jakim cieszyli się profesorowie wyższych uczelni, były dodatkowymi bodźcami zwiększającymi motywy profesjonalnego zajmowania się nauką.

Mimo że dzieje poszczególnych katedr, zwłaszcza na Uniwersytecie Jagiellońskim, wydają się dobrze opracowane, istniała ogromna potrzeba spojrzenia na środowisko filologów galicyjskich (nie tylko polskich) przez pryzmat badań komparatystycznych. Głównym celem niniejszego zeszytu „Prac Historycznych” jest więc porównanie obu środowisk – pokazanie podobieństw, ale i różnic, wzajemnej

współpracy, inspiracji, ale też pól rywalizacji naukowej czy osobistej pomiędzy poszczególnymi uczonymi bądź szkołami filologicznymi. Chcieliśmy się przyjrzeć dużej grupie problemów badawczych: intensyfikacji badań historycznoliterackich i językowych na uczelniach Krakowa i Lwowa, rozbudowie wydziałów filozoficznych i miejscu poszczególnych filologii na obu uczelniach, rozwojowi katedr i kierunków badań, a także szkół filologicznych i prowadzonych przez nie prac, udziałowi uczonych filologów w zakładaniu i rozwoju towarzystw oraz czasopism naukowych, roli lektorów w nauczaniu języków czy wreszcie wzajemnej współpracy, a niekiedy rywalizacji poszczególnych uczonych. Ważnym punktem publikacji jest też przywrócenie pamięci nie tylko o wybitnych filologach, ale także o dydaktykach, którzy może nie pozostawili po sobie dużego dorobku naukowego, ale wykształcili grono uczonych będących filarami badań filologicznych w następnych pokoleniach. Na zaproszenie redaktorów do współtworzenia publikacji odpowiedziało grono uczonych z kraju i z zagranicy – historycy nauki i oświaty, ale również filolodzy zajmujący się historią uprawianej przez nich dziedziny wiedzy. Reprezentują oni różne ośrodki akademickie i skupili się na różnorodnych problemach. W przedstawianiu poszczególnych tematów przyjęto układ chronologiczno-problemowy, przechodząc od zagadnień ogólnych do bardziej szczegółowych.

Tom otwiera tekst Marii Stinii dotyczący rozwoju katedr i badań filologicznych z zakresu filologii klasycznej oraz nowożytnych na uniwersytetach krakowskim i lwowskim w latach 1850–1918. Stanowi on próbę przybliżenia w syntetyczny sposób najważniejszych zmian, jakie dokonały się w uniwersyteckim nauczaniu filologii od połowy wieku XIX do końca I wojny światowej. Autorka wyjaśnia w nim ponadto fenomen popularności nauk filologicznych i ich dominację w nauczaniu szeroko pojętej humanistyki. Rozważania Przemysława Marcina Żukowskiego są poniekąd kontynuacją i egzemplifikacją jej rozważań. W artykule omawia podstawy prawne oraz praktykę uzyskiwania *venia legendi* z zakresu filologii na Uniwersytecie Jagiellońskim aż do roku 1939. Popularność studiów filologicznych analizuje na przykładzie grupy docentów, której wkład w rozwój dydaktyki uniwersyteckiej wciąż niekiedy bywa pomijany, a z której wywodziło się wielu znakomitych uczonych. Karolina Wanda Olszowska podjęła się niełatwego zadania pokazania rozwoju, ale też wzajemnych powiązań dwóch orientalistyk galicyjskich – lwowskiej i krakowskiej. Na przykładzie tej dziedziny widać nie tylko rywalizację między dwoma ośrodkami, lecz także wzajemną współpracę. Roman Holyk przyjrzał się z kolei zmianom, jakie przeszła ukraińska filologia na Uniwersytecie Lwowskim – od utworzenia katedry aż do roku 1945. Nie dotyczyły one bynajmniej jedynie tematyki podejmowanych badań czy oferowanych zajęć, ale obejmowały wiele innych czynników, które autor pieczołowicie przeanalizował. Rozważania Holyka dobrze korespondują z tekstem Mariusza Chrostka. Zgłębił on bowiem zagadnienie korespondencji poszczególnych prac filologicznych na przykładzie wkładu lwowskich uniwersyteckich filologów klasycznych i nowożytnych w badania nad literaturą polską. Do tego samego nurtu zaliczyć należy tekst Małgorzaty Pawlak i Karola Sanojcy, którzy podjęli rozważania na temat misji edukacyjnej krakowskich i lwowskich filologów klasycznych na łamach prasy specjalistycznej w latach 1918–1939, a więc również wychodzenia przez

filologów poza swoją naukową specjalizacją. Wzajemnym powiązaniom uniwersyteckiej anglistyki i germanistyki w Krakowie w okresie międzywojennym przyjrzał się Tomasz Pudłocki. Okazuje się, że ideały głoszone przez uczonych wobec nowych wyzwań tej epoki niejednokrotnie gubiły się w wyzwaniach rzeczywistości, a przyjaźnie i współpraca między ludźmi nie wytrzymywały konfrontacji ze zmieniającymi się układami. Rozważania na temat anglistyki kontynuowała Mirosława Podhajecka. Podjęła się ona zbadania grupy dydaktyków do tej pory najslabiej opisanej w literaturze – lektorów języka angielskiego – porównując ich funkcjonowanie w okresie dwudziestolecia na uniwersytetach Jagiellońskim i Wileńskim. To jedyna praca, która „obszarowo” wykracza poza okręg Galicji, ale równocześnie przynosi wiele nowych ustaleń, a zarazem kontekstów, jakże ważnych w uczelnianej rzeczywistości II Rzeczypospolitej. Tom kończą rozważania nad związkami Jana Michała Rozwadowskiego z Akademią Umiejętności. Tomasz Skrzyński pokazał, że uczeni w omawianej epoce nie zamykali się jedynie na pracę naukową i dydaktyczną, ale podejmowali równocześnie współpracę z pozauniwersyteckimi ośrodkami naukowymi takimi jak towarzystwa. Przykład takiej postawy stanowią losy jednego z najwybitniejszych językoznawców, zawodowo związanego z Uniwersytetem Jagiellońskim.

Warto zwrócić uwagę, że w historiografii brakuje większych i pogłębionych badań komparatystycznych nad środowiskami obydwu galicyjskich uczelni oraz ich wpływem na kształtowanie się badań i dydaktyki uniwersyteckiej po 1918 roku, kiedy liczni uczeni z Krakowa i Lwowa zostali profesorami nowych (lub na nowo odtworzonych) uniwersytetów w Polsce. Zdecydowaliśmy się więc włączyć do niniejszego zbioru artykuł dotyczący sytuacji lektorów języka angielskiego na Uniwersytecie Wileńskim. Czas dwudziestolecia międzywojennego to wprawdzie koniec prymatu Galicji w kształceniu Polaków na poziomie szkolnictwa wyższego – niemniej jednak to Uniwersytet Jagielloński i Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie nieustannie stanowiły punkt odniesienia dla wielu osób tworzących nowe struktury uczelniane w Polsce. Mamy nadzieję, że prezentowany tom studiów częściowo wypełni lukę w historiografii dotyczącej dziejów uczelnianych filologii i będzie stanowił inspirację do dalszych badań.

* * *

Niniejszy zeszyt poświęcamy pamięci **dr hab. Urszuli Perkowski** (1942–2017), niestrudzonej badaczce dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego, z którym była związana od roku 1970. Jako członek zespołu Archiwum UJ przeszła kolejne szczeble kariery zawodowej, od pracownika technicznego przez asystenta aż po adiunkta z habilitacją. Przez kilka lat pełniła funkcję zastępcy kierownika Archiwum. W roku 1972 uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych, a w 1996 roku stopień doktora habilitowanego z zakresu historii kultury i nauki polskiej. W roku 2000 rozpoczęła pracę w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ, gdzie organizowała i prowadziła specjalizację archiwalną. Wypromowała tam 140 magistrów. Cechowały ją niezwykła skromność i pracowitość. Opublikowała wiele monografii, a do najważniejszych należą: *Kształtowanie się zespołu naukowego w Uniwersytecie*

Jagiellońskim (1860–1920) (1975); *Uniwersytet Jagielloński w czasie I wojny światowej* (1990); *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939. W studencie immatrykulacji pierwszych studentek* (1994); *Studia i kursy zawodowe na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1868/69–1938/39* (1995); *Jubileusze Uniwersytetu Jagiellońskiego* (2000); *Ty, Panie, wskazujesz mi drogę życia. Maria Epsteinówna, Siostra Magdalena (1875–1947), założycielka i dyrektorka Uniwersyteckiej Szkoły Pielęgniarek i Higienistek, dominikanka z krakowskiego Gródka* (2005); *Corpus Academicorum Facultatis Philosophiae Universitatis Jagellonicae 1850–1945* (2007); *Anna Rydlówna (1884–1969). Organizatorka szkolnictwa pielęgniarskiego, działaczka społeczna i niepodległościowa* (2010); *Ksiądz profesor Władysław Chotkowski (1843–1926). Historyk Kościoła, działacz społeczny i kaznodzieja* (2016). Urszula Perkowska napisała także wiele niezwykle cennych artykułów dotyczących historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w XIX wieku, badała spuścizny, opracowywała inwentarze oraz zajmowała się biografistyką. W kręgu Jej zainteresowań badawczych znalazły się również instytucje istniejące przy Uniwersytecie jak Archiwum UJ oraz Biblioteka Jagiellońska. Jej dorobek badawczy jest imponujący. Jednocześnie była pogodnym, niezwykle życzliwym i ciepłym człowiekiem, otwartym na potrzeby innych. Zawsze służyła pomocą w Archiwum, w którym często można ją było spotkać, nawet po przejściu na emeryturę w 2011 roku. Stanowiła inspirację dla młodszych koleżanek i kolegów. Zgodziła się być recenzentką niniejszego tomu, nie zdążyła. Pozostawiła po sobie jak najlepszą pamięć.

Maria Stinia, Tomasz Pudłocki